

Kozak-Zychman, Wanda

Pochówki na cmentarzysku ludności kultury pucharów lejkowatych w miejscowości Święcica, pow. sandomierski, stan. 1

Archeologia Polski Środkowowschodniej 9, 49-52

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Wanda Kozak-Zychman

Pochówki na cmentarzysku ludności kultury pucharów lejkowatych w miejscowości Świećca, pow. sandomierski, stan. I

Materiał antropologiczny pochodzi z badań wykopaliskowych przeprowadzonych w 2005 roku przez Marcina Szeligę z Zakładu Epok Kamienia Instytutu Archeologii UMCS w Lublinie (M. Szeliga, M. Florek 2007).

Analizę szczątków kostnych wykonano według metod ogólnie przyjętych i stosowanych w antropologii. Wiek w chwili śmierci osobników dorosłych oceniono m.in. na podstawie stanu głównych szwów czaszkowych i stopnia starcia koron zębów. W przypadku dzieci uwzględniono głównie wielkość trzonów kości długich kończyn i miednicy, uformowanie zawiązków zębów oraz stopień skostnienia poszczególnych części szkieletu. Płeć – tylko osobników dorosłych – określono na podstawie cech opisowych i metrycznych czaszki, miednicy oraz innych kości szkieletu (A. Florkowski, T. Kozłowski 1994; J. Piontek 1996; A. Malinowski, W. Bożiłow 1997).

Pomiarów kości (w mm) dokonano posługując się powszechnie stosowaną techniką wg Rudolfa Martina (1928). Na czaszkach, poza cechami kranioskopijnymi, zarejestrowano także obecność cech epigenetycznych (A. Czarnetzki 1972) i zmian patologicznych (J. Gładykowska-Rzeczycka 1989). Przyżyciową wysokość ciała osobników dorosłych zrekonstruowano – w oparciu o pomiary kości długich kończyn – wg metody Pearson'a (1899) oraz dla porównania wg metody Trotter i Gleser (1952). Przy opisach wskaźników kraniologicznych, kategorii wzrostu i cechach kranioskopijnych bazowano głównie na klasyfikacji R. Martina.

Grób 1

Zawierał pozostałości pochówku osobnika dorosłego (*Adultus?*), przypuszczalnie kobiety.

Zachowały się: fragmenty łuski kości czołowej (grubość 3-5) z odcinkami C1 i C2 szwu wieńcowego (najprawdopodobniej nie był zasklepiony) – łuki brwiowe słabo zaznaczone; fragmenty obu kości cieniowych (grubość 2-5) z brzegiem strzałkowym (szew wolny); kły z żuchwy o nieznacznie startych koronach oraz bardzo małe ułamki przypuszczalnie trzonów dwóch paliczków rąk.

Dodatkowo wśród szczątków kostnych obecne były: ząb zwierzęcy, 2 fragmenty ceramiki, niewielki węgiel drzewny i 2 fragmenty nieokreślone.

Brak fragmentów kostnych (szkieletu pozaczaszkowego) zaznaczonych na planie.

Grób 2

Pochówek dziecka zmarłego w wieku około 6 lat (*Infans I*) – osobnik A.

Dodatkowo w jamie grobowej obecne były przepalone fragmenty czaszki i szkieletu dziecka w podobnym wieku, tj. około 6 lat (*Infans I*) – osobnik B i nie przepalone szczątki kostne dziecka zmarłego w pierwszym roku życia, tj. niemowlęcia (*Infans I*) – osobnik C oraz dwa nieprzepalone fragmenty kości zwierzęcych.

Osobnik A

Czaszka zniszczona i niekompletna. Zachowały się: kość czołowa – uszkodzone części oczodołowe – zespolona z fragmentami kości nosowych, z kośćmi cieniowymi i z kośćmi skroniowymi, fragmentami skrzydeł większych kości klinowej i kością potyliczną, której część podstawna była jeszcze nie zrosnięta – obecna luzem. Luzem także lewa szczęka zespolona z kością jarzmową i kością podniebienną oraz fragmentarycznie zachowana szczęka prawa, prawa kość

jarzmowa, skrzydła mniejsze kości klinowej oraz trzon z fragmentem lewego skrzydła większego. W stropach obu oczodołów *cribra orbitalia* – skutek anemii (J. Gładkowska-Rzeczycka 1989, s. 23-24).

Stan uzębienia:	M_2 o m_2 m_1 o o I_1	I_1 o o m_1 m_2 M_1 M_2
	o m_2 m_1 o o I_1	o o o m_1 m_2 o

Uzębienie w trakcie wymiany z mlecznego na stałe. Związki stałych siekaczy przyśrodkowych (I_1) i drugich stałych zębów trzonowych (M_2) w obu szczękach jeszcze w obrębie zębodołów.

Z cech niemetrycznych obecny był podwójny *foramen zygomaticofaciale*.

Ze szkieletu pozaczaszkowego zachowały się: komplet kręgów szyjnych (w kręgu szczytowym nie zrosnięty jeszcze łuk przedni), trzony i łuki 11 kręgów piersiowych (ze śladami nieukończonego zrostu) oraz 4 kręgi lędźwiowe i jeden trzon (łuki niezupełnie zrosnięte z trzonami); 12 żeber lewej i 11 żeber prawej strony (brak I); oba obojczyki (długość P 79?, L 81); kąty boczne z brzegami bocznymi i podstawami wyrostków barkowych obu łopatek (w lewej zachowany także kąt dolny); trzony kości ramieniowych (długość P 159?, L 162); trzon prawej kości promieniowej (długość 121); trzon lewej kości łokciowej (długość 135) i około połowa trzonu prawej kości łokciowej z partii górnej; trzon II kości prawego śródręcza i 4 człony palców ręki (nasady nie były jeszcze uformowane); obie kości biodrowe oraz fragmentarycznie zachowane (w obu uszkodzone gałęzie) prawa kość kulszowa i łonowa; trzon i gałąź górna lewej kości łonowej; dwa górne segmenty i obie części boczne kości krzyżowej (nie zrosnięte); trzony kości udowych (długość P i L 220) oraz obie nie zrosnięte nasady dolne i głowa prawej kości luzem; nie zrosnięte nasady dolne obu kości piszczelowych.

Osobnik B

Czaszka: kilka ułamków kości pokrywowych (grubość 2-3) oraz ich blaszki zewnętrzne i wewnętrzne; prawa kość jarzmowa; fragment lewej strony trzonu żuchwy z zębodołami obu mlecznych zębów trzonowych i pierwszego stałego trzonowca (m_1 , m_2 , M_1) oraz zawiązek pierwszego stałego zęba trzonowego (M_1).

Szkielet pozaczaszkowy: fragmenty – łuku kręgowego i dwóch żeber; trzonu z partii górnej lewej kości łokciowej i z części środkowej prawdopodobnie kości piszczelowej oraz kilkanaście, głównie niewielkich ułamków trzonów innych kości długich.

Osobnik C

Czaszka: prawa strona kości czołowej (obecna *sutura metopica*) oraz ułamki łuski i fragment części oczodołowej strony lewej; kilkanaście niewielkich fragmentów kości ciemieniowych (grubość 1-2); piramida i ułamki łuski, w tym z podstawą wyrostka jarzmowego lewej kości skroniowej oraz piramida kości skroniowej prawej; fragment lewej strony trzonu żuchwy – zębodoły uszkodzone.

Szkielet pozaczaszkowy: fragmentarycznie zachowany trzon kręgowy; 2 bardzo małe, ułamki żeber; uszkodzony przy obu końcach trzon prawej kości ramieniowej; fragment trzonu, z części górnej, prawej kości łokciowej.

Grób 3

Pochówek najprawdopodobniej mężczyzny, zmarłego w wieku 25-30 lat (*Adultus*).

Czaszka zniszczona i niekompletna, zdeformowana pośmiertnie. Zachowały się: uszkodzona prawostronnie (przy szwie *sphenofrontalis*) i bez prawej części oczodołowej kość czołowa; obie (zdeformowane) kości ciemieniowe; łuska i niewielkie fragmenty części bocznych (z *canalis hypoglossi*) kości potylicznej; lewa kość skroniowa zespolona ze skrzydłem większym kości klinowej i fragmenty kości skroniowej prawej (łuska z małym fragmentem skrzydła większego kości klinowej i wyłamana piramida luzem); obie szczęki zespolone z kośćmi nosowymi, lewą kością – jarzmową oraz podniebienną i fragmentem kości podniebiennej prawej – zniszczone po stronie prawej zębodoły M_2 i M_3 – oba zęby obecne luzem; trzon żuchwy i fragment lewej gałęzi z obydwojma wyrostkami – zniszczona część trzonu z zębodołem M_3 strony prawej.

Wszystkie główne szwy czaszkowe wolne.

Stan uzębienia:	M_3 M_2 M_1 x P ₁ C I ₂ I ₁	I ₁ I ₂ C P ₁ P ₂ M ₁ M ₂ M ₃
	M_2 M_1 P ₂ P ₁ C I ₂ I ₁	I ₁ I ₂ C P ₁ P ₂ M ₁ M ₂ M ₃

Korony zębów trzonowych słabo starte.

Cechy kranioskopijne: kształt czaszki w *norma verticalis* – ocena niemożliwa, czaszka zdeformowana, łuki brwiowe wyraźne, wykształcenie gładyszki – V, guzy czołowe i ciemieniowe niezbyt wyraźnie zaznaczone, nasada nosa – lekko spłaszczona, kości nosowe miernie wystające, kołec nosowy – 4, dolna krawędź *apertura piriformis* – *fossa praeanasalis*, potylicza zaokrąglona, guzowatość potyliczna zewnętrzna – 3, wyrostki sutkowate dość duże, wąskie.

Pomiary czaszki: 9 ft-ft 100?; 47 n-gn 124; 48 n-pr 72; 50 mf-mf 25; 51 mf-ek 37; 52 wys. ocz. 32; 69 id-gn 34; 71 szer. ram. ż. 38?

Z nielicznych pomiarów możliwe było wyliczenie tylko wskaźnika oczodołów: 52:51 - 78,6. Jego wartość wskazuje na wysokie oczodoły.

Cechy niemetryczne czaszki: obustronnie odnotowano występowanie *foramen supraorbitale* oraz M_3 w szczękach. Po stronie lewej obecny był dwudzielny *foramen infraorbitale*, poza szwem *foramen mastoideum* oraz M_3 w żuchwie. Z cech monolateralnych obecne były *ossa intersuturarum s. lambdaoideae* oraz *torus palatinus*.

Szkielet pozaczaszkowy: prawy obojczyk bez końca barkowego; wyłamany wyrostek kruczy prawej łopatki; trzon prawej kości ramieniowej i trzon kości lewej z zachowanym bloczkiem nasady dalszej (M-7 P 65, L 62?); zniszczony w partii dolnej trzon z nasadą górną kości lewej łokciowej (oba wyrostki uszkodzone); małe fragmenty trzonów z uszkodzonymi głowami dwóch kości lewego śródreżca; 4 człony palców rąk; niewielkie fragmenty obu kości biodrowych (z wcięciem kulszowym większym) oraz fragment kości kulszowej (z guzem kulszowym – zrosnięty); trzony z nasadami dolnymi obu kości udowych – nadkłykie uszkodzone (M-8 P i L 82) i niewielki fragment najprawdopodobniej głowy kości udowej luzem; fragment nasady górnej prawej kości piszczelowej z wyniosłością międzykłykciową.

Dodatkowo fragmenty kości długich dziecka wieku 6-7 lat (*Infans I*), przypuszczalnie z pochówku 2 – górna część trzonu (z *foramen nutricium*) lewej kości piszczelowej oraz dwa fragmenty trzonu kości strzałkowej z partii środkowej i górnej.

Grób 4

Pochówek osobnika dorosłego, najprawdopodobniej kobiety. Wiek zmarłej oceniono na 20-25 lat (*Adultus*). Wszystkie kości (zarówno czaszki, jak i szkieletu pozaczaszkowego) pokryte wytrąceniami wapiennymi. Pomiary przybliżone.

Czaszka zniszczona i niekompletna. Zachowały się: fragment łuski czołowej z prawą częścią oczodołową; obie kości ciemieniowe zniszczone przy brzegach łuskowych; łuska kości potylicznej; trzon prawej szczęki z zębodołami od I_1 do M_1 ; prawa strona żuchwy z zębodołami od I_2 do M_2 – gałąź uszkodzona, brak wyrostka kłykciowego.

Ze względu na wytrącenia wapienne pokrywające kości trudno ocenić stan głównych szwów czaszko-

wych. Nie można też było odnotować cech niemetrycznych.

Stan uzębienia:	<table style="border-collapse: collapse; text-align: center;"> <tr> <td style="border-right: 1px solid black; padding: 2px 5px;">-</td> <td style="padding: 2px 5px;">o</td> <td style="padding: 2px 5px;">P_2</td> <td style="padding: 2px 5px;">P_1</td> <td style="padding: 2px 5px;">C</td> <td style="padding: 2px 5px;">I_2</td> <td style="padding: 2px 5px;">I_1</td> <td style="border-left: 1px solid black; padding: 2px 5px;">I_2</td> <td style="padding: 2px 5px;">P_1</td> </tr> <tr> <td style="border-right: 1px solid black; padding: 2px 5px;">M_2</td> <td style="padding: 2px 5px;">M_1</td> <td style="padding: 2px 5px;">P_2</td> <td style="padding: 2px 5px;">P_1</td> <td style="padding: 2px 5px;">C</td> <td style="padding: 2px 5px;">I_2</td> <td style="padding: 2px 5px;">-</td> <td style="border-left: 1px solid black;"></td> <td></td> </tr> </table>	-	o	P_2	P_1	C	I_2	I_1	I_2	P_1	M_2	M_1	P_2	P_1	C	I_2	-		
-	o	P_2	P_1	C	I_2	I_1	I_2	P_1											
M_2	M_1	P_2	P_1	C	I_2	-													

Korony zębów trzonowych słabo starte. Siekacz boczny (I_2) oraz pierwszy ząb przedtrzonowy (P_1) lewej szczęki – luzem. Zęby mądrości (M_3) nie były prawdopodobnie wyrżnięte.

Szkielet pozaczaszkowy: trzon lewej kości ramieniowej i trzon kości ramieniowej prawej z fragmentarycznie zachowaną głową; po około połowie trzonu prawej kości promieniowej i kości łokciowej (oba fragmenty z partii górnej); fragment prawego talerza biodrowego z częścią panewki i okolica z wcięciem kulszowym większym kości biodrowej lewej (grzebień biodrowy nie był zrosnięty); około 1/3 trzonu z uszkodzoną w znacznym stopniu szyjką i głową lewej kości udowej oraz kość udowa prawa – zniszczone krętarze i nadkłykie, a głowa uszkodzona; około 1/3 trzonu z zachowanym kłykiem bocznym prawej kości piszczelowej, I kość prawego śródstopia.

Dodatkowo obecny był niewielki fragment kości zwierzęcej.

Pomiary kości kończyn:

	L	P		P	P
<i>Humerus</i> :	M-7	63?	65?	<i>Radius</i> :	M-3 35?
				<i>Femur</i> :	M-1 412
					M-2 410
					M-8 73?

Przyżyciowa wysokość ciała badanego osobnika – zrekonstruowana wg metody Pearsona – wynosiła około 153 cm (wg metody Trotter i Gleser – niespełna 156 cm), co odpowiada w przypadku kobiet (wg klasyfikacji Martina) – kategorii wzrostu średniego.

Spoza jam grobowych, oprócz dość licznych szczątków zwierzęcych, pochodziły: fragmentarycznie zachowana prawa kość jarzmowa osobnika dorosłego, być może ze zniszczonego pochówku nr 1 (szerokość wyrostka czołowego 10) oraz 2 ułamki trzonu kości udowej.

Podsumowując, zebrane szczątki kostne należały do co najmniej 6 osobników: 2 dorosłych kobiet, dorosłego mężczyzny i 3 dzieci. Mimo, że słabo zachowane, materiały te stanowią cenne uzupełnienie bazy źródłowej do badań ludności zasiedlającej w neolicie tereny ziem polskich.

Literatura

- Czarnetzki Alfred
1972 *Epigenetische Skelettmerkmale im Populationsvergleich. II. Frequenzunterschiede zwischen den Geschlechtern*. Zeitschrift für Morphologie und Anthropologie 14: 1, s. 121-123.
- Florkowski Andrzej, Kozłowski Tomasz
1994 *Ocena wieku szkieletowego dzieci na podstawie wielkości kości*. Przegląd Antropologiczny 57: 1-2, s. 71-86.
- Gładkowska-Rzeczycka Judyta
1989 *Schorzenia ludności prahistorycznej na ziemiach polskich*. Gdańsk.
- Malinowski Andrzej, Bożiłow Władimir
1997 *Podstawy antropometrii. Metody, techniki, normy*. Warszawa–Łódź.
- Martin Rudolf
1928 *Lehrbuch der Anthropologie*. Jena.
- Pearson Karl
1899 *On the Reconstruction of Stature of Prehistoric Races. Mathematic Contributions to the Theory of Evolution*. Transactions of the Royal Society 192, s. 169-245.
- Piontek Janusz
1996 *Biologia populacji pradziejowych. Zarys metodyczny*. Poznań.
- Szeliga Marcin, Florek Marek
2007 *Ratownicze badania wykopaliskowe kopca I w Święcicy, pow. sandomierski, w 2005 r.* Archeologia Polski Środkowoschodniej (w tym tomie).
- Trotter Mildred, Gleser Goldine C.
1952 *Estimation of stature from long bones of American Whites and Negroes*. American Journal of Physical Anthropology 10, s. 463-514.

Burials at a Funnel Beaker Culture cemetery in Święcica, Sandomierz district, site I /summary/

The examined bone material comes from excavations carried out in 2005 by M. Szeliga from the Department of Stone Age in the Institute of Archaeology at UMCS, Lublin.

Bone remnants were obtained which belonged to at least 6 individuals: 2 adult women, 1 adult man, and 3 children.

Grave 1. It contained remnants of a burial of an adult individual (*Adultus?*), most probably a woman.

Grave 2. A burial of a child which died at the age of c. 6 years (*Infans I*). *Cribra orbitalia* in both orbital cavities (result of anaemia).

Additionally, in the grave pit, there were cremated fragments of a skull and skeleton of a child of similar age (i.e. about 6 years old; *Infans I*).

Grave 3. A burial of a male individual (most probably), who died at the age of 25-30 years (*Adultus*).

Additionally, there were non-cremated fragments of limbs of a child (*Infans I*), probably coming from burial 2.

Grave 4. A burial of an adult individual, most probably a woman. The age of the dead was estimated at 20-25 years (*Adultus*).

The intravital body height – reconstructed according to the Pearson method – was about 153 cm (according to the Trotter and Gleser method it was almost 156cm) – which is a category of medium height.

Outside the grave pits, apart from numerous fragments of animal bones, a partly preserved right zygomatic bone of an adult was found. It may come from a destroyed burial 1. Additionally, 2 fragments of the root of the femoral bone were found.

Dr hab. prof. UMCS Wanda Kozak-Zychman
Instytut Archeologii UMCS
20-031 Lublin
Pl. M. Curie-Skłodowskiej 4
asterion@plusnet.pl